

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

УДК 332.23+330.15:339.92

DOI: 10.24144/2078-1431.2019.2(23).95–104

Володимир Проскура,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та управління
економічними процесами

Олена Максютова, аспірантка
Мукачівський державний університет

ПІДХОДИ ЩОДО РОЗРОБЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ РЕГІОНУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті обґрунтовано, що основними шляхами підвищення ефективності економіки України є енерго- та ресурсозбереження її регіонів. У свою чергу ресурсообмеженість спонукає регіони до підвищення конкурентоспроможності шляхом ресурсозбереження та ресурсозаміщення, але ресурсно-орієнтовані регіони ризикують опинитися поза світовим поділом праці.

Наголошується, що у процесі розробки механізму ресурсозбереження відбувається формування механізму економії витрат, метою якого є оптимізація використання всіх наявних ресурсів соціо-еколого-економічної системи регіону.

Сьогодні для формування ресурсозберігаючої моделі застосовують ресурсний та витратний підходи. Проте практика показує, що для забезпечення оптимального ресурсозбереження потрібно застосовувати «змішаний» ресурсно-витратний підхід, який в умовах обмеженості ресурсів потребує певного коригування.

Встановлено, що система управління витратами повинна базуватися на програмно-цільовому методі та застосуванні інноваційної стратегії.

Ключові слова: *ресурсозбереження, споживання ресурсів, ресурсно-інноваційне заміщення, ресурсно-інноваційний розвиток, конкурентна порівняльна оцінка регіонів, ресурсообмеженість, управління потенціалом.*

The energy and resource conservation in modern conditions of economic development of Ukraine, are the main ways to increase the economic efficiency of its regions.

Resource constraints encourage regions to increase their competitiveness through resource conservation and resource replacement. However, resource-oriented regions are at risk in terms of European integration and globalization to be outside the scope of the global division of labour. Resource-innovation policy in the region is a precaution measure of getting into this situation.

Modern interpretation of the essence of the resource conservation mechanism implies the implementation of both elementary resource-saving processes (simply quantitative effect), as well as economically complex processes associated with the rationalisation of the available resources usage (qualitative cumulative effect).

In the process of the resource conservation mechanism development, the formation of the cost savings mechanism is being formed. In terms of European integration, the economic mechanism of resource saving of the region should be considered as the interaction of available resources of the economic process and its functional units. The aim of the economic resource conservation mechanism development is to optimize the usage of all available resources of the socio-ecological-economic system of the region.

The process of the regional economic mechanism of resource conservation development and formation consists of three stages:

- development of principles of economic resource conservation mechanism formation and realization;*
- formulation of goals and setting objectives of the regional socio-ecological-economic system development taking into account resource conservation;*
- development of methods and tools, that will ensure practical implementation of the economic resource conservation mechanism of the region.*

At present, the resource and cost approaches are used to formulate a resource-conservation model. However, as the practice has shown, the “intermixed” resource-cost approach is required to ensure optimal resource conservation, which, in terms of resource constraints, requires some adjustment.

Nowadays, resource utilisation efficiency (limitation) is the major limitation of production growth. The competitive comparative assessment of the regions is complicated due to the difference in regional resource provision. The difference in resource consumption of regions can only be counter-balanced by the economic capacity strengthening of the regions through innovative development.

Therefore, the cost management system should be based on the special-purpose programme and the implementation of the innovation strategy. The continuity of resource-innovation substitution is the result of resource-innovation development, which, in turn, implies continuity of resources development and their transition through the innovative stage to the resource stage, but at a new level. Thus, innovations increase the efficiency and provide the preservation of balance as well as increase the economic capacity of the system, while the capacity management stabilizes it in the course of time and ensures the development in the desired direction.

Key words: *resource conservation, resource consumption, resource-innovation substitution, resource-innovation development, competitive comparative assessment of the regions, resource constraint, capacity management.*

Постановка проблеми. Регіон як соціо-еколого-економічна система має конкретні механізми відтворення і реалізації свого потенціалу, певні ресурси розвитку. Досягнення економічної безпеки, стану стійкості розвитку і його підтримання ґрунтується на доцільному, всебічному та ефективному формуванні та використанні ресурсів території. Дослідження, які проводяться у цьому напрямі, в основному спрямовані на підвищення ефективності використання окремих видів ресурсів регіону і на основі цьо-

го забезпечення його стійкого розвитку та економічної безпеки. Проблеми ж розробки економічного механізму ресурсозбереження регіону в складних умовах входження України в європейський економічний простір належної уваги поки що не приділяється. У зв'язку з цим актуальність розробки економічного механізму, дія якого буде сприяти оптимізації процесу ресурсозбереження, є надзвичайно високою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектним засадам створення та управління регіональною системою ресурсного забезпечення, розробки економічного механізму ресурсозбереження, а на їх основі досягнення економічної безпеки регіону присвячені роботи зарубіжних і вітчизняних учених: Г. Арлабаєвої, Л. Антонюка, В. Гейця, І.Н. Герчикової, Н.І. Глазунової, Р. Фатхутдінова, Н. Пархоменко, М. Хвесика, Є. Хлобистова, В. Шпильової, Л. Ковальської, З. Герасимчук, І. Манцурова, В. Реутова та ін.

Проблема забезпечення економічної безпеки регіону та його стійкого розвитку у зв'язку із змінами в економіці України потребує нових шляхів вирішення. Відповідно розробка та створення економічного механізму ресурсозбереження регіону у цьому контексті також потребує змін у цілях, методах та принципах, якими варто керуватися при розробці механізму як складової регіональної економічної безпеки.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розроблення теоретичних та практичних підходів до розробки стратегічних напрямів формування ефективного механізму ресурсозбереження регіону в сучасних умовах євроінтеграції, який у свою чергу буде сприяти підвищенню рівня економічної безпеки території та її стійкому розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація економіки регіонів України з метою забезпечення їхньої економічної безпеки і стійкого розвитку в умовах євроінтеграції вимагає більш повного використання науково-технічних досягнень і реалізації ресурсозберігаючих заходів, націлених на ефективне використання всіх видів ресурсів і зокрема енергетичних, підвищення якості життя населення та енергетичної безпеки життєдіяльності територій. Енерго- та ресурсозбереження є визнаними шляхами підвищення ефективності економіки регіонів в Україні. На регіональному рівні реалізується нормативно-правова та адміністративна діяльність з організації та регулювання програм ресурсозбереження у різних секторах економіки з урахуванням соціально-економічних особливостей, екології, функціонування ринків енергетичних ресурсів.

Інтегрований сталий розвиток на основі ресурсо- та енергозбереження є важливим напрямом європейської регіональної політики впродовж останніх кількох десятиліть, що підкріплюється відповідними програмами заходів та фінансуванням.

Практика свідчить, що більшість найбільш вигідних і ефективних сьогодні видів діяльності реально зменшують економічний потенціал території. Зменшення потенціалу як наслідок економічного процесу виникає в результаті незбалансованого використання ресурсів. Ресурси, будучи об'єктом інвестиційної діяльності, одночасно є метою розвитку; створен-

ня і підтримання на належному рівні ресурсної бази – одне з основних завдань економіки. Держави через ряд причин обирають одну із стратегій ресурсного розвитку.

В умовах ресурсообмеженості розвинені регіони шукають шляхи підвищення рівня конкурентоспроможності через механізм ресурсозбереження як тактику розвитку і ресурсозаміщення, як довгострокову стратегію стійкого розвитку. При вичерпуванні одних видів ресурсів їх поступово замінюють іншими через вдосконалення техніки і технології. Однак це призведе до того, що ресурсно-орієнтовані регіони в умовах євроінтеграції та глобалізації не в такій уже далекій перспективі можуть виявитися не залученими у світовий поділ праці, втративши більшу частку в структурі валового внутрішнього продукту.

Єдиним виходом для таких регіонів є проведення такої ресурсно-інноваційної політики, яка спроможна вивести регіон на новий рівень економічної системи, стратегічно конкурентоспроможної та орієнтованої на збалансовану економіку із зростанням потенціалу. Впровадження інноваційних технологій та техніки вимагає створення потужної системи проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, що в більшості випадків недоступно для сировинних країн. Нарощування відставання в інтелектуальних ресурсах стає перешкодою для проведення ефективної ресурсно-інноваційної політики.

Сформована в економічній літературі точка зору з приводу сутності механізму ресурсозбереження включає як порівняно прості ресурсозберігаючі процеси, безпосередньо спрямовані на ліквідацію перевитрат і скорочення втрат ресурсів і призводять до абсолютного приросту ресурсної бази, так і більш складні з економічної точки зору процеси раціоналізації використання ресурсів, опосередковані підвищенням загальної ефективності виробництва, що виражаються в поліпшенні якісних показників розвитку. У першому випадку об'єкт економічного впливу локалізовано рамками конкретної виробничої ланки, конкретних видів ресурсів і виробничих операцій. У другому випадку визначається кумулятивний ефект впливу багатьох економічних факторів.

У рамках механізму ресурсозбереження, що регулює процес дійсного руху всіх видів ресурсів як речових елементів відтворення, формується механізм економії витрат у вигляді системи економічних форм і методів впливу на вартісні характеристики суспільного виробництва.

Економічний механізм ресурсозбереження регіону в умовах євроінтеграції ми розглядаємо як взаємодію ресурсів економічного процесу і його функціональних блоків (аналіз входів; аналіз виходів; розробка структурних елементів управління; декомпозиція структурних елементів управління) з метою раціонального використання ресурсів у регіоні.

Інструментами реалізації економічного механізму ресурсозбереження є сукупність методів впливу на економічні процеси, на його функціональні блоки. Метою економічного механізму ресурсозбереження є економія і підвищення ефективності використання ресурсів регіональної соціо-еколого-економічної системи.

Процес формування та реалізації економічного механізму ресурсозбереження включає такі етапи:

Перший етап – визначення принципів формування та реалізації економічного механізму ресурсозбереження. До них правомірно віднести загальні принципи:

- принцип цілеспрямованості передбачає визначення цільових установок, виявлення цільових показників і термінів реалізації цілей;
- принцип системності передбачає використання системного аналізу при виробленні і прийнятті управлінського рішення щодо формування та реалізації економічного механізму ресурсозбереження;
- принцип комплексності передбачає врахування усіх факторів, що впливають на формування та реалізацію економічного механізму ресурсозбереження;
- принцип адаптивності виражається у створенні системи методів і моделей, тісно пов'язаних інформаційними зв'язками, здатної пристосовуватися до реальних економічних систем, процесів і умов динамічного ринкового середовища;
- принцип гнучкості передбачає використання в механізмі методів та інструментів, що дають можливість проектувати тенденції зміни стану зовнішнього середовища і можливостей самої системи;
- принцип ієрархічності передбачає можливість розгляду будь-якої підсистеми як системи;
- принцип ефективності вимагає врахування при виробленні управлінського рішення всієї сукупності витрат, пов'язаних із формуванням та реалізацією економічного механізму ресурсозбереження;

Другий етап – формування цілей і постановка завдань розвитку соціо-еколого-економічної системи з урахуванням ресурсозбереження (табл. 1).

Таблиця 1

Основні цілі та завдання регіонального економічного механізму ресурсозбереження*

Найменування	Зміст
Ціль	Зниження ресурсоемності (або підвищення ресурсоефективності) виробництва та споживання одиниці кінцевого продукту в регіоні, що супроводжується зменшенням техногенного навантаження на навколишнє середовище.
Завдання	1) Якісні зміни в динаміці ресурсів регіону; 2) зміна пропорцій у темпах зростання кінцевого продукту регіону, витрат живої і уречевленої праці; 3) перетворення природоохоронних витрат у важливий фактор економічного зростання регіону; 4) активна заміна первинних матеріалів і ресурсів вторинними, створення індустрії переробки відходів виробництва та споживання в регіоні; 5) зростання ресурсозберігаючого ефекту від застосування нової техніки і технологій в регіоні; 6) зменшення ресурсоемності ВРП.

* Складено авторами

Третій етап – розробка методів та інструментальної бази, що забезпечують практичну реалізацію економічного механізму ресурсозбереження. Необхідно зазначити, що сукупність методів впливає на функціональні блоки процесу економічного механізму та включає в себе і організаційні, і економічні, і технологічні заходи і методи проектування, які в тій чи іншій мірі проявляються в інструментальній базі економічного механізму ресурсозбереження [1].

На сучасному етапі інтеграції економіки України у європейський економічний простір фундаментом для ресурсозберігаючої моделі господарювання є формування ефективної схеми ресурсоспоживання. В економічній літературі розглядаються в основному два підходи – ресурсний і витратний. У першому випадку під ресурсами розуміють сумарні витрати живої і уречевленої праці, що докладається з метою створення валового внутрішнього продукту. У другому випадку показникам економічного ефекту від виробництва продукту також протистоять фактичні витрати живої і уречевленої праці, але лише в частині, що становлять його вартість, іншими словами – поточні виробничі витрати. Неправомірне використання дефініцій призводить практично до ототожнення ресурсів і витрат, оскільки в обох випадках вони ідентифікуються як сума витрат живої і уречевленої праці.

Безпосередньо у виробничий процес вступають ресурси, аналогічні за своїм змістом до виробничих факторів, зокрема людські та матеріально-технічні ресурси. Диференціація останніх зазвичай відображає структуру речових елементів виробництва: основні виробничі засоби, сировинні, матеріальні, паливно-енергетичні ресурси. Ефективність ресурсоспоживання в цьому випадку визначається показниками фондовіддачі і матеріаломісткості виробництва. Виробничі витрати фіксують нову якість виробничих ресурсів, які втрачають свою первісну споживчу вартість. На відміну від ресурсів, яким у визначенні ефективності споживання протистоять вартісні вимірники результату, виробничі витрати при визначенні їх ефективності співвідносяться із знову виробленими споживчими вартостями – продукцією, що має конкретні якісні параметри. Отже, для проведення розумної ресурсозберігаючої політики необхідно мати інформацію як ресурсного, так і витратного характеру, що обумовлює доцільність базування загальної концепції ресурсозбереження на „змішаному” ресурсно-витратному підході.

На ресурсозбереження впливають всі основні фактори інтенсивного зростання економіки, найважливішими з яких, безумовно, є прискорення НТП і вдосконалення господарського механізму.

Для створення цілісної ресурсозберігаючої моделі деякі автори пропонують здійснювати детальну розробку системи її функціонування, починаючи з рівня господарюючих суб'єктів.

Розглянутий вище „ресурсно-витратний” підхід до методології управління ресурсозбереженням вимагає свого доповнення в умовах обмеженості ресурсів.

Існуючий підхід до планування та управління виробництвом і раніше враховував обмеженість ресурсів, однак ці обмеження визначалися вну-

трішніми можливостями виробничої системи або відносинами між виробничими системами і не стосувалися можливого потенціалу ресурсів у суспільстві в цілому. Розробники планів визначали потребу в грошових, людських і матеріальних ресурсах, розраховуючи, що керівники фінансових, кадрових і постачальницьких служб задовольнять ці потреби без зовнішніх проблем. Однак досить швидко перевагу отримала концепція обмеженості ресурсів. Причинами цього стало кілька моментів.

По-перше, прийшло загальне розуміння того, наскільки обмежені фізичні обсяги природних ресурсів.

По-друге, кризи і підйоми попиту на ряд ресурсів продемонстрували, як стрімке зростання цін на ресурси може підірвати і повністю переорієнтувати ринкову стратегію фірми.

По-третє, здавна були і ще більшою мірою проявилися політичні обмеження по ресурсах. Особливо ця проблема торкнулася України в умовах відносин з європейськими країнами.

По-четверте, зростання екологічної самосвідомості суспільства призвело до жорсткого обмеження на обсяги та економічну вартість видобування більшості природних ресурсів.

Ефективність використання ресурсів є одним з головних елементів, що перешкоджають зростанню виробництва сьогодні. Переважаючий характер того чи іншого чинника, закладеного в основу конкуренції, поляризує регіони, роблячи неможливим реальну конкурентну порівняльну оцінку їх між собою. В основу економіки таких систем закладена різна база, яка робить неефективним конкурентні порівняння, оскільки система показників, що формують кінцевий ВВП таких регіонів, різна. Різниця в ресурсному споживанні може бути компенсована тільки шляхом підвищення економічного потенціалу регіону (системи) і його конкурентоспроможності. Підвищення економічного потенціалу можливе тільки за рахунок проведення політики інноваційного розвитку. Орієнтація регіону на один з елементів „збіднює” його можливості в конкуренції. Таким чином, очевидна необхідність диверсифікації потенціалу.

Можна виділити формальні показники, що характеризують інноваційно-орієнтовані системи:

- видача ресурсів в максимально переробленому вигляді;
- максимальна довжина технологічного ланцюжка;
- максимальна ціна умовної одиниці випущеної продукції (питомої трудомісткості);
- максимальний випуск кінцевої продукції – мультиресурсних виробів.

Велика увага в літературі приділяється питанням впровадження ресурсозберігаючих технологій, зниження витрат за рахунок економії ресурсів і оптимізації їх використання в різних галузях промисловості.

Ефект від ресурсозберігаючих технологій прямо пропорційний ефективності взаємодії органів влади, господарюючих суб'єктів і населення, що може бути досягнуто лише при реалізації чітко орієнтованих на досягнення конкретних цільових установок програмних заходів, моделей, структури і принципів управління.

Оптимізація ресурсної бази і те, наскільки вміло розпорядиться нею виробництво, фактично визначає величину реально одержуваного суспільством економічного ефекту. Ключ до вирішення цієї проблеми – цілеспрямоване вдосконалення ресурсоспоживання в рамках системи управління ресурсозбереженням у соціально-економічних системах регіонів.

В якості методологічної основи створення системи управління витратами пропонується програмно-цільовий метод, що передбачає формування і ранжування цілей, формування відповідної програми, використання системи форм і методів економічного впливу на рівень витрат, розробку комплексу заходів, що забезпечують економію ресурсів. Важливим аспектом цього методу є розробка інноваційної стратегії.

Ідея ресурсно-інноваційного заміщення заснована на організації циклу безперервного ресурсно-інноваційного розвитку. Сутність цього циклу полягає в безперервному розвитку ресурсів і переході їх через інноваційну стадію в ресурсну (на новому рівні), з урахуванням дотримання обмежень та інтересів суб'єктів системи. Інноваційна стадія в нашому розумінні буде короткостроковим, динамічним станом потенціалу (ресурсів та інформації), стадією перетворення в новий потенціал, який замінює звичні ресурси суспільства. При цьому інноваційна стадія зачіпає як сутність ресурсів, так і використовувані процеси їхнього перетворення, використання та розподілу.

Таким чином, інновації є економічним процесом, що дозволяє забезпечити реалізацію двох цілей:

- підвищення ефективності соціально-економічної системи за рахунок цільового переходу ресурсів з кількісних у якісні;
- збереження балансу і зростання економічного потенціалу системи.

При реалізації концепції ресурсно-інноваційного заміщення відповідно змінюється і підхід до оцінки ефективності довгострокового стійкого розвитку – основою такого підходу має стати при оцінці конкретних проектів оцінка втрат ресурсного потенціалу в результаті реалізації проекту, а при оцінці ефективності розвитку регіону в цілому – це зростання ресурсного потенціалу.

Ресурсний потенціал має певні властивості, до яких належать: нестабільність стану; невизначеність; динамічність розвитку.

Метою управління потенціалом є надання йому стабільного і певного в часі характеру, а також його розвиток в заданому напрямі. Розглянемо завдання, необхідні для досягнення зазначеної мети.

Стабілізація потенціалу, як перша задача управління, полягатиме в реалізації такої послідовності кроків:

- інвентаризація потенціалу по можливості використання;
- перехід потенціалу з прихованого в досліджуваний резервний;
- перехід потенціалу з резервного в інвестиційний і експлуатований потенціал;
- стабілізація потенціалу.

Поняття стабільності (стійкості) трактується як такий стан потенціалу, при якому він проявляє себе і стає можливим його ідентифікація та

використання. Поняття стабільності є відносним для різних учасників економічного процесу, але при цьому для всіх учасників потенціал є об'єктом економічної діяльності, тому в процесі його стабілізації беруть участь всі сторони. Економічний (зокрема інвестиційний) потенціал є об'єктом докладання зусиль органів державного управління, оскільки саме на їхній основі визначається конкурентоспроможність регіонів [2].

У вузькому сенсі під стабілізацією можна розуміти формування портфеля інвестиційних пропозицій, що охоплюють всі елементи потенціалу, в більш широкому сенсі стабілізація являє собою безперервний процес формування, уточнення, реалізації та оцінки інвестиційних пропозицій. Невизначеність потенціалу виражається в комплексі взаємопов'язаних між собою проблем. Так, основою невизначеності потенціалу є ресурсна невизначеність, яка полягає в наступних факторах: невизначеність якості; невизначеність кількості; невизначеність терміну отримання і використання.

Проблема невизначеності ресурсів методологічно нерозв'язана при будь-якому рівні контролю, тому мова може йти лише про встановлення граничної достовірності визначеності. При цьому мова йде про дві складові: визначеність наявної інформації про ресурси; визначеність реальних значень ресурсів.

Визначеність інформації є об'єктом дослідження в різних методологіях оцінки ресурсного потенціалу, а визначеність реальних значень ресурсів є скоріше критерієм оцінки системи знань про природу і економіку, в певній мірі і та, й інша визначеність є суб'єктивним чинником.

Проблема невизначеності ресурсів, у тому числі й інвестиційних, є однією з основних проблем розвитку соціально-економічної системи. Причини цієї невизначеності мають специфічну природу: фізична (матеріальна) невизначеність пов'язана з імовірнісним прогнозом оцінки запасу і розміщення природних ресурсів, а також неточністю методів обліку інших ресурсів (наприклад кадрових). Ця неточність може значно вплинути на ефективність управління ресурсами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Україна має величезний (і практично невичерпний) резерв підвищення ефективності національної економіки за рахунок реалізації адекватної політики у сфері ресурсозбереження. Ресурсозбереження, як це визнано у світовій науці, є одним із найсерйозніших завдань нинішнього століття. Від реалізації цього завдання залежить позиція України серед розвинених країн і якість життя її населення. Наша країна не тільки має достатні природні ресурси і високий рівень освіти населення для успішного вирішення своїх проблем, а й об'єктивно є ресурсною базою для країн ЄС та інших країн.

В умовах світової економічної кризи висока забезпеченість України ресурсами не може викликати марнотратність, оскільки лише ефективне здійснення економічної діяльності в умовах ринкової економіки є базовим чинником конкурентоспроможності українських товарів та пропозиції на ринку послуг.

Ми дотримуємося тієї позиції, що концептуальний підхід до формування економічної безпеки та стійкого розвитку регіону повинен розгляда-

тися в контексті формування та реалізації комплексної системи стратегій, що здійснюють вплив на всі аспекти життєдіяльності держави. Поставлені завдання у сфері ресурсозбереження, на наш погляд, повинні знайти своє безпосереднє відображення не тільки в стратегічних документах, що стосуються екологічної системи нашої країни, але також в інших основоположних документах, що визначають соціально-економічний розвиток країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сотник І.М. Еколого-економічні механізми мотивації ресурсозбереження: монографія. – Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2008. – 357 с.
2. Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, професора О. В. Прокопенко. – Суми: Сумський державний університет, 2012. – 576 с.
3. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики: аналітичний звіт. URL: http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part-UA.pdf
4. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>

REFERENCES

1. Sotnyk, I.M. (2008). *Ekoloho-ekonomichni mekhanizmy motyvatsii resursozberezhennia* [Ecological and economic mechanisms of motivation of resource saving]. VVP "Mriia-1" TOV, Sumy, Ukraine [in Ukrainian].
2. Prokopenko, O.V. (2012). *Sotsial'no-ekonomichna motyvatsiia innovatsijnoho rozvytku rehionu* [Socio-economic motivation of innovative development of the region]. Sumy State University, Sumy, Ukraine [in Ukrainian].
3. *Rehional'nyy rozvytok ta derzhavna rehional'na polityka v Ukrayini: stan i perspektyvy zmin u konteksti hlobal'nykh vyklykiv ta yevropeys'kykh standartiv polityky: analitychnyy zvit* [Analytical Report "Regional development and state regional policy in Ukraine: state and prospects of changes in the context of global challenges and European standards of policy"] (2013). Retrieved from http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part-UA.pdf [in Ukrainian].
4. *Derzhavna stratehiya rehional'noho rozvytku na period do 2020 r.: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny* [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "National Strategy for Regional development till 2020"] (2014). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p> [in Ukrainian].